

Lucie Galusová

Archeologický nedestruktivní výzkum vodních děl zaniklých po roce 1945

Abstract:

The article looks at the issue of research of deserted water-powered constructions of various chronology and technology, used until the mid 20th century in the border regions of Bohemia. The relief features and the remains of the above-ground walls together with information from sources such as archives and photography now allow for the study of the traditional village architecture of the 19th and 20th century, which is itself often linked with older archaeological contexts. Such non-standard sources require a non-standard methodological approach. The non-destructive survey in the vicinity of Kateřinský potok confirmed the continuity of Franc's mill to the 16th century. According to the research results we can assume only some less significant transformations of the mill have taken place.

Keywords: non-destructive archaeological survey, modern era, water mill, timber mill, mirror polishing

1 Nástin problematiky výzkumu vodních děl po roce 1945

Řešené území se nalézá na Tachovsku v členitém terénu s vyššími spády a nižšími průtoky, kde se vodní díla významněji šíří od 14. století, společně se znalostí stavby kol na horní vodu (ŠTĚPÁN, Luděk, 2002, s. 12; ŠTĚPÁN, Luděk, URBÁNEK, Radim a Hana, KLIMEŠOVÁ, 2008, s. 151). Současně se jedná o pohraniční prostor, v němž došlo k částečnému

vylidnění a pustnutí sídelních a výrobních areálů po roce 1945¹. Vodním dílům zaniklým ve druhé polovině 20. století již byla v této oblasti věnována pozornost.² Bádání přineslo řadu pozoruhodných výsledků a odhalilo výrazná specifika tohoto typu lokalit, významně se lišících od tradičního archeologického prostředí³. Lokality se velmi často projevují zachovalostí terénních reliktních v ploše, umožňujících jednodušší orientaci na parcele, poznání vnitřní struktury objektů a v některých případech i funkce. Pro ověření interpretace je možné využít početného písemného, kartografického a fotografického materiálu. Tento „postnovověký“ archeologický horizont vyžaduje odlišný metodický přístup, který je vyvíjen a uplatňován v rámci terénního nedestruktivního studia. Příspěvek je ukázkou možného přístupu ke studiu lokalit zaniklých ve druhé polovině 20. století.

2 Prameny

Studium vodních děl je vázáno na mnohé specifické písemné prameny, jejichž přehled nejnověji uvádí tato publikace (ŠTĚPÁN, Luděk, URBÁNEK, Radim a Hana, KLIMEŠOVÁ, 2008, s. 255–272).

Od konce 18. století až do počátku 20. století, kdy dochází k postupnému zvyšování užívání vodní energie s nastupujícími nově se etabloujícími výrobními objekty⁴ (ŠTĚPÁN, Luděk a Magda, KŘIVANOVÁ, 2000, s. 123–150), významně stoupá pokrytí archivním materiálem. Na tomto místě je třeba upozornit na některé relevantní prameny pro výzkum vodních děl zaniklých po roce 1945.

Mimo vodní knihy je neopomenutelným pramenem Seznam a mapa vodních děl republiky Československé (dále jen SaMVDRČ). Byl vypracován ministerstvem financí jako přehledový seznam pro daňové účely a zachycuje stav všech vodních děl s výkonem od 2 koňských sil k roku 1930⁵. Příkladem lze uvést zařízení pracující v oblasti Důchodko-

vého kontrolního úřadu Tachov k roku 1930 v ploše cca 300 km², čítající 41 mlýnů, 12 pil, 1 elektrárnu, 16 soustružnictví, 2 výrobní kopyt, 5 šindeláren, 2 výrobní perleťového zboží, 3 brusírny skla, 4 leštírny zrcadel (polírky) a 1 facetírka⁶. Dle studie Jany Geršlové lze předpokládat, že stav, který odráží SaMVDRČ, je již značně redukovaný oproti stavu panujícímu v Čechách na konci 19. století a počátku 20. století (GERŠLOVÁ, Jana, 2003, s. 5–6, 44).

Pro pochopení postupného zanikání vodních děl v pohraničí na počátku 2. poloviny 20. století jsou velmi cenným pramenem mlynářské rejstříky. Byly vytvořeny bývalým Mlynářským ústředím a zachycují výrobní schopnost všech mlýnů k 31. 10. 1938, jakozto i veškeré změny po tomto datu (NA Chodovec, Ústředí mlýnů Praha, Karton 11, 37).

Pro studium vodních děl a jiných objektů zaniklých po roce 1945 jsou velmi vhodné vojenské letecké fotografie z Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu, Pracoviště leteckých měřičských snímků v Dobrušce⁷.

Velmi přínosné jsou též vzpomínky obyvatel odsunutých z českého pohraničí po roce 1945. Tyto mnohdy cenné informace mohou být získány v písemné, fotografické či ústní podobě⁸.

3 Cíle a metody

Hlavními cíli nedestruktivního výzkumu byly interpretace zjištěných pozůstatků staveb a antropogenních reliktních, tvorba detailních plánů, sledování prostorových vztahů na parcelách a u vodních děl s hlubší kontinuitou též studium možných změn poloh i přestaveb v průběhu 19. a 20. století.

Základní metoda nedestruktivního výzkumu spočívala ve vypracování popisného systému pro deskripci pozůstatků kamenných staveb. Byly zaznamenány jednotlivé rozměry objektů a současně též kvalitativní údaje (řešící zachovalý stavební materiál, zachovalost hranic objektu), předběžná interpretace a nalezené movité artefakty. Zjištěné antropogenní reliéfní tvary se popisovaly dle deskriptivního systému vyvinutého

1) Od roku 1945 měl Svaz pro hospodaření s obilím zájem na tom, aby bylo zlikvidováno co nejvíce mlýnů, které nejsou nezbytně třeba pro zásobení obyvatelstva, a to především v připojeném pohraničí (NA Chodovec, Ústředí mlýnů Praha, karton 37). Mnoho vodních děl však zaniklo již před tímto datem.

2) Problematika výzkumu vesnických sídel a vodních děl zaniklých po roce 1945 byla již řešena na Tachovsku (VAŘEKA, Pavel, BALÝ, Radek, FUNK, Lukáš a Lucie GALUSOVÁ, 2008, s. 101–117). Na výsledky výzkumu vodních děl na Tachovsku navazuje též tento příspěvek (tamtéž, s. 111–115).

3) Pozůstatky vodních děl pracujících do poloviny 20. století se výrazně odlišují od objektů na vodní pohon zaniklých ve středověku (srov. GALUSOVÁ, Lucie, 2007, s. 201–204; KLÁPŠTĚ, Jan, 1978, s. 423–475; MAŘÍKOVÁ, Martina, 2005, s. 98–105).

4) Mnohé z těchto děl uvádějí Vodní knihy, vedené po roce 1972 v rámci tehdejších okr. (ŠTĚPÁN, Luděk, 2002, s. 11–12)

5) SaMVDRČ je velmi významným pramenem pro studium vodních děl pracujících k roku

1930. Ovšem je poplatný svému účelu, pro který byl stvořen, a takto by k němu mělo být přistupováno. Vypovídací schopnost SaMVDRČ rozebírá diplomová práce (GALUSOVÁ, Lucie, 2009, s. 18–19).

6) Informace získána z publikace ministerstva veřejných prací, 1932, sešit 5, s. 37–39.

7) Snímky byly pořizovány v letech 1936–38 a 1946, v letech 1947–1956, 1957–68 ve větším rozsahu a od roku 1964 do současnosti ve velkém rozsahu. Studium je možné po objednání. Pořízení kopie trvá 2–4 týdny, přičemž je nutné specifikovat prostor snímku, období snímkování, druh kopie a měřítko u zvětšeniny.

8) Příkladem takovéto publikace je kniha Heinricha Gablera s názvem *Petlarn: eine Gemeinde im westlichen Egerland* (GABLER, Heinrich, 1993). Obsahuje autorovy memoáry, fotografie a historii obce Žebráky včetně okolí. Materiál byl získán přímo od autora textu Heinricha Gablera. V Čechách se takováto díla vyskytují výjimečně.

pro lesní prostředí (VAŘEKA, Pavel, 2006, s. 58–59). Zjištěné reliкty byly zaměřeny přístrojem GPS Trimble s externí anténou.

Průzkum prostorových vztahů na parcelách byl zpracováván dle zaměření GPS a terénní popisné dokumentace. Soustředil se především na vazbu na tok a distribuci objektů na parcele. Výsledné závěry byly komparovány s mapovými a fotografickými díly⁹.

4 Nedestruktivní výzkum vodních děl na Kateřinském potoce

Nedestruktivní výzkum se zaměřil na vodní díla v západních Čechách, kraji Plzeňském, okrese Tachov. Lokality se nalézají při východní hranici Přimdského lesa v hlubokém zalesněném údolí horního toku Kateřinského potoka, v nadmořské výšce od 556 do 534 m, na katastrálním území obce Hošťka a Žebráky (obr. 1).

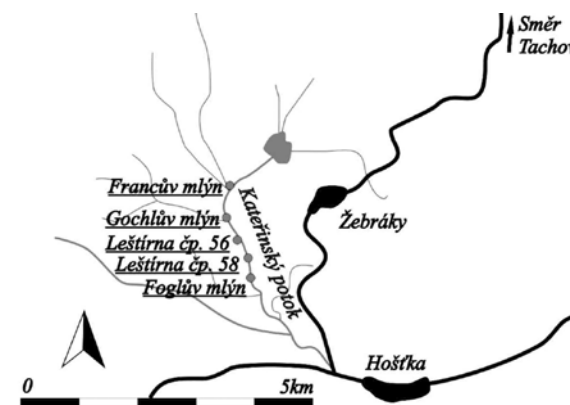
Profil lokalit byl vytvořen spojením fyzického popisu parcel dle nedestruktivního výzkumu a archivního bádání¹⁰.

4.1 Charakter lokalit

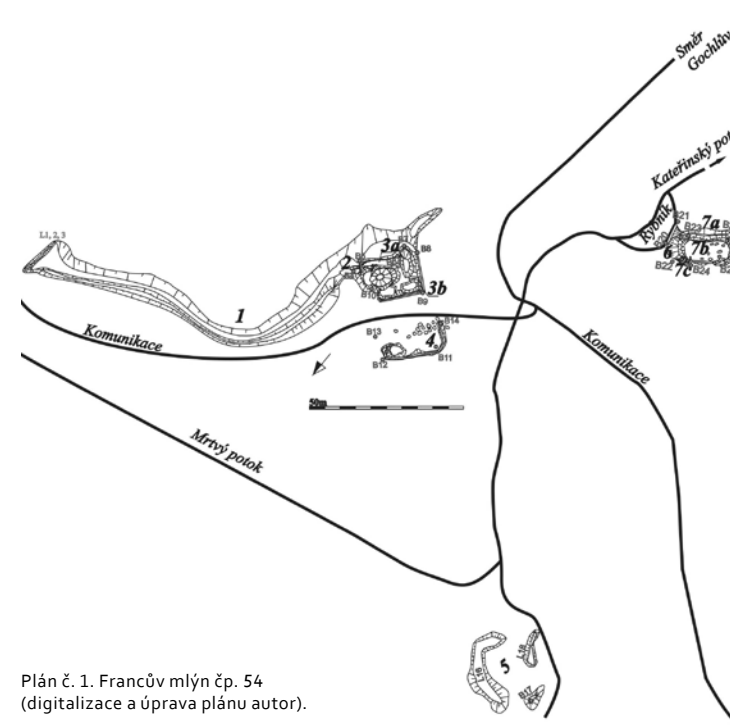
4.1.1 Francův mlýn

Francův mlýn č. p. 54 leží přibližně 12 km jihozápadně od Tachova pod obcí Žebráky. Toto vodní dílo uvádí již urbář z roku 1555 spolu s mlynářem Hansem Hyschnerem. (SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, kniha 99, folio 47). Pilu při mlýně poprvé zmiňuje fassé Tereziánského katastru k roku 1713 (Tereziánský katastr Český 1970, svazek 3, 216). Roku 1892 kupuje vodní mlýn Johann Hüttner, který nedaleko staví rámovou pilu. Roku 1925 Franzmühle předává svému synovi Johannu Hüttnerovi (GABLER, Heinrich, 1993, s. 89–90). Poslední údaje o vodním mlýnu uvádí vodní kniha uzavřená k roku 1941 (SOKA Tachov, Vodní kniha soudního okresu Tachov, 40). Funkce vodního mlýna zaniká před rokem 1945 (NA Chodovec, Ústředí mlýnů Praha, karton 37).

Vodní dílo se nalézá na levém břehu pravobřežního přítoku Kateřinského potoka. Zjištěny zde byly 3 reliкty budov, 1 turbinová kašna, 1 rybník, 1 náhon. Voda k nalezeným technickým stavbám přitékala od severu až severovýchodu. Reliкty zachovalé především v terénních reliéfních tvarech se rozkládají na ploše 150 x 50 m (plán 1).

Obr.1. Umístění řešených vodních děl v prostoru. Digitalizovaný výřez obecní mapy ze serveru www.mapy.cz.

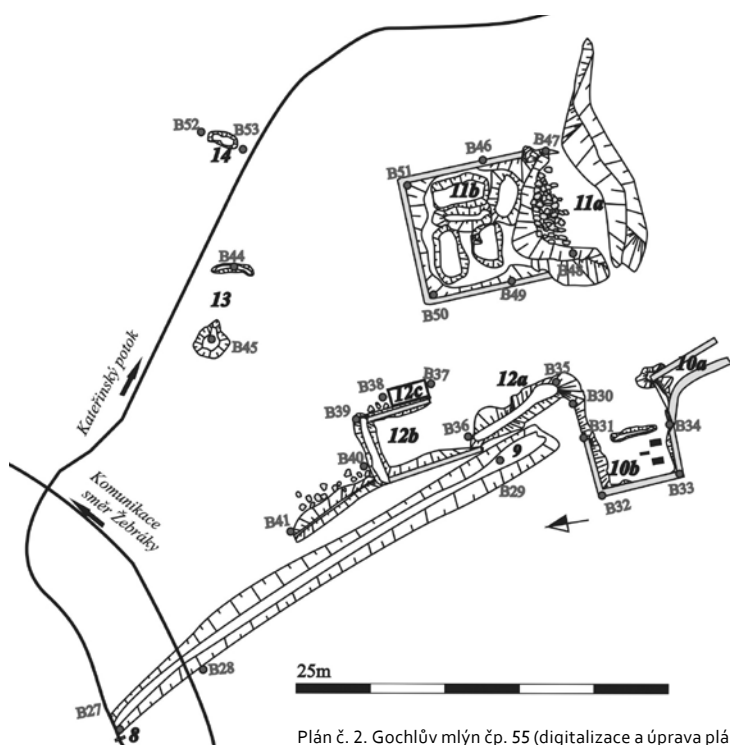

Plán č. 1. Francův mlýn čp. 54 (digitalizace a úprava plánu autor).

1	Náhon ke mlýnu	7a	Lednice pily
2	Betonová nádrž	7c	Vstup
3a	Lednice mlýna		Zeď, kámen
3b	Obilní mlýn		Beton
4	Hospodářská stavba	B4–B26	Body měřené GPS
5	Rybník	L1,2,3,16,18	Linie
6	Hrás		

9) Veškeré výřezy z kartografických děl byly získány z on-line zdrojů. (www.mapy.cz, <http://archivnimapy.czuk.cz>). Fotografické měřické snímky byly zakoupeny v Geografickém a hydrometeorologickém ústavu v Dobrušce.

10) Materiály byly získány z archivů SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, SOKA Tachov, Eichlerovy sbírky v Archivu NM a z publikace Heinricha Gablera, rodáka z obce Žebráky (GABLER, Heinrich, 1993). Z historie vodních děl byly publikovány pouze zásadní informace. Plné znění uvádí diplomová práce L. Galusové (GALUSOVÁ, Lucie, 2009, s. 36–40).

Plán č. 2. Gochlův mlýn čp. 55 (digitalizace a úprava plánu autor).

8	Jez	12b	Hnojiště
9	Náhon	12c	Hospodářská stavba
10a	Leďnice	13	Hospodářská stavba
10b	Pilní mlýn	14	Sklep
11a	Leďnice		Zeď, kámen
11b	Obilní mlýn		Beton
12a	Kůlna?	B27–B53	Body měřené GPS

4.1.2 Gochlův mlýn

Gochlův mlýn č. p. 55 je vzdálen od předchozího objektu přibližně 500 m po proudu. Nachází se na pravém břehu toku u bývalé hlavní cesty spojující Žebráky s Novými Domky.

Nejstarším získaným pramenem pojednávajícím o vodním mlýnu Göglmühle je Pozemková kniha velkostatku Tachov z let 1652–1706, v níž je jmenován Hannss Wenzel Müller von Wolf Kahr, správce revíru Petlarn, kupující 3. 11. 1641 Kunzenmühle se všemi právy a oprávněně za 450 kop míšeňských (SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, kniha 354, heslo Petlarn)¹¹.

11) Ovšem Heinrich Gabler vznik tohoto mlýna připisuje k počátku 4. čtvrtiny 16. století (GABLER, Heinrich, 1993, s. 90). Zdroj, ze kterého autor čerpal, však nebyl nalezen, a nebylo tedy možné údaj ověřit.

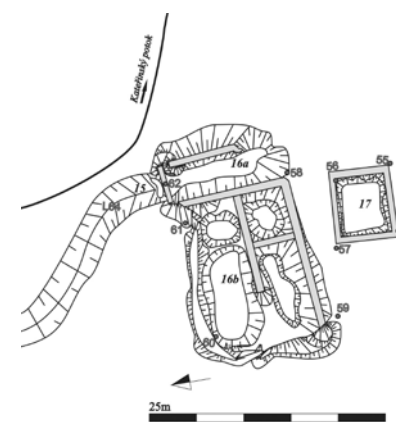
Pilu opět zmiňuje až fassa Tereziánského katastru k roku 1713 (Tereziánský katastr Český 1970, svazek 3, 216). Jako vodní mlýn je veden až do roku 1945, ale neprospereje a poslední mlynář Franz Schönbach se věnuje především zemědělství a pilařství. K roku 1939 dokonce nechává starou pilu strhnout, aby postavil novou (GABLER, Heinrich, 1993, s. 93).

Parcela vodního díla je uzavřena od severozápadu až severovýchodu Kateřinským potokem. Na severovýchodní straně se nachází komunikace oddělující tok od samotné parcely. Parcela je výrazně zastavěna, avšak mnohé pozůstatky jsou velmi destrukovány. Relikty zástavby se rozprostírají na ploše 75 x 65 m (plán 2).

4.1.3 Leštírny č. p. 56 a 58

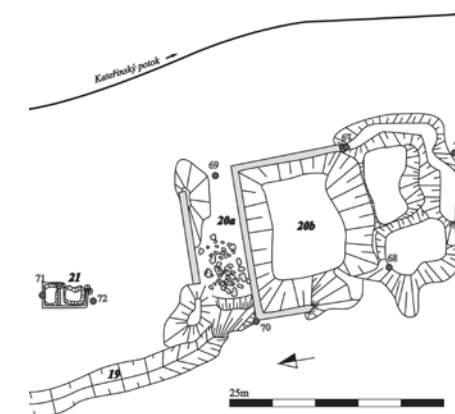
Popis obce Petlarn (Žebráky) v Eichlerově sbírce obsahuje informaci o založení zdejších Spiegelschleife (č. p. 56 a 58) k roku 1795 (Archiv NM, Eichlerova sbírka, F). K roku 1939 jsou oba provozy prodány a zřízeny zde soustružny na vodní pohon (GABLER, Heinrich, 1993, s. 96–97).

Leštírna č. p. 56 se nachází od Gochlova mlýna přibližně 400 m dále po proudu na pravém břehu ve smrkovém porostu již hluboce zaříznutého údolí, kde byly nalezeny relikty dvou staveb. Patrně odlučení od hlavních komunikací zachovalo zdi přibližně do výše 1–0,5 m. Voda přitékala hlubokým náhonem od severoseverozápadu. Dodnes se náhon zachoval do 3 m hloubky. Zastavěné území se rozkládalo na ploše 30 x 25 m (plán 3).

Plán č. 3. Leštírna čp. 56 (digitalizace a úprava plánu autor).

15	Náhon k leštírně
16a	Leďnice
16b	Leštírna
17	Obytný dům
	Zeď, kámen
B54–B62	Body měřené GPS
L64	Linie

Plán č. 4. Leštírna čp. 58 (digitalizace a úprava plánu autor).

19	Náhon
20a	Leďnice leštírny
20b	Leštírna
21	Sádrařská pec
	Zeď, kámen
B27–B53	Body měřené GPS

Leštírna č. p. 58 je situována přibližně o 300 m dále po proudu na pravém břehu potoka. Zjištěny byly pozůstatky dvou staveb. Voda k vodnímu dílu přitékala opět od severu. Technická strouha zůstala místy zachována o hloubce 3,5 metru. Stavba nad leštírnou byla situována při náhonu, avšak bez přístupu k vodnímu zdroji. Zástavba se rozkládala na ploše 50 x 30 m (plán 4).

4.1.4 Foglův mlýn

Foglův mlýn č. p. 80 se nachází přibližně 200 metrů po proudu od leštírny č. p. 58 na levém břehu potoka. Zde se již opět údolí částečně rozevírá a les rozpojuje.

Heinrich Gabler uvádí, že na lokalitě stávala dříve pouze prkenná pila. Dále upřesňuje vznik vodního mlýna k roku 1863 jako novostavbu Laurence Vogela. V období II. světové války patřil mlýn synu Michaela Puchtlera Antonu Puchtlerovi, který jako jediný provozoval „černé mletí“ a pracoval až do jeho definitivního uzavření 4. 4. 1946 (GABLER, Heinrich, 1993, s. 96).

Na této lokalitě byly nalezeny pozůstatky dvou staveb a náhonu, který byl již téměř pohlcen lesním porostem. Voda na vodní dílo přitékala od severozápadu. Plocha zastavěného území byla zjištěna 47 x 35 m (plán 5).

4.2 Zaměření a zpracování dat

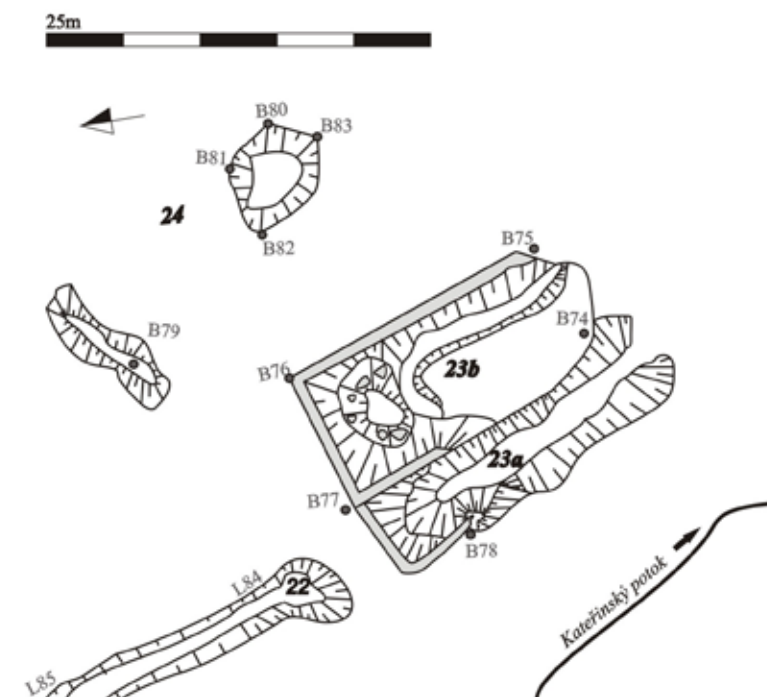
Zaměření lokalit spočívalo ve vyhledávání zachovalých reliéfních tvarů, jejich zaměření příručním laserovým přístrojem Stabila LE-200, pořízení detailní terénní kresebné dokumentace s popisem zjištěných reliéfních tvarů a konstrukcí. Poté se objekty zaměřily přístrojem GPS. Pokud to bylo možné, byly dlouhé konkávní reliéfní tvary definovány v liniích. Objekty s jasnými hranicemi byly zachyceny vždy v rozích, nejčastěji čtyřmi body. Pokud se jednalo o objekt viditelný pouze dle nevýrazných antropogenních reliéfních tvarů bez jasných hranic, byl zaměřen pouze jeho střed.

Zpracování dat bylo provedeno v prostředí GIS, programu ArcMap. Data se zobrazila na podkladu dostupných kartografických děl. Pozoruhodným výstupem byly naměřené hodnoty provázané s rektifikovanou leteckou měřickou fotografií, zobrazující zanikající lokality k roku 1958 (obr. 2).

Na základě zaměřených dat a terénní dokumentace byly vytvořeny detailní plány jednotlivých lokalit. Tato plánová dokumentace poté byla importována do programu CorelDRAW-12 a kvalitněji překreslena do závěrečné podoby (plány 1, 2, 3, 4, 5).

5 Interpretace řešených vodních děl

Na základě studia vodních děl bylo zjištěno, že lze dle presence či absence kamenné složky v původní poloze a charakteru reliéfních tvarů interpretovat jednotlivé objekty (technická stavba, obytná stavba, hospodářská stavba). Přesné funkce řešených vodních děl však musely být stanoveny na základě písemných pramenů, jelikož nebyly nalezeny relevantní artefakty definující výrobní činnosti.

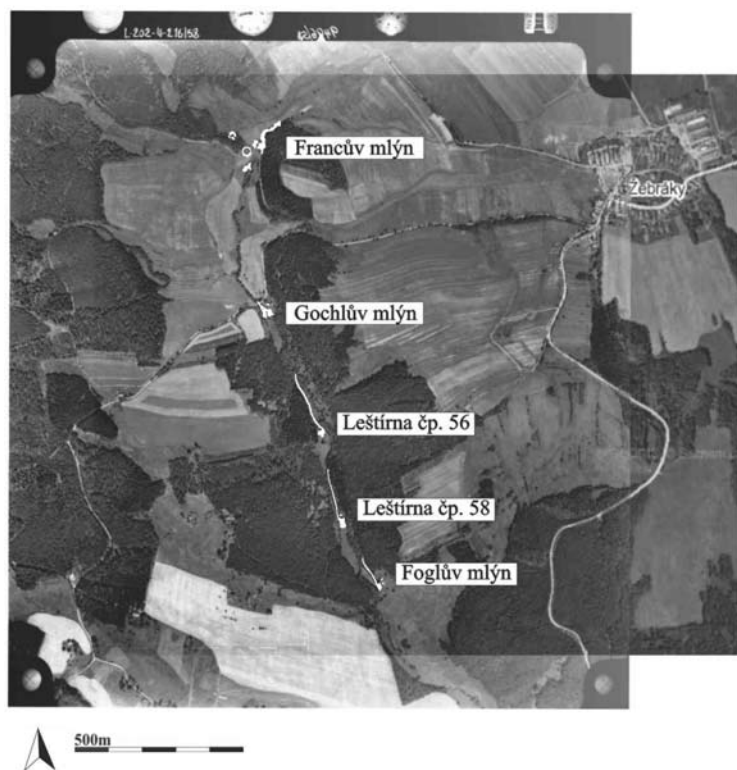
Plán č. 5. Foglův mlýn čp. 80 (digitalizace a úprava plánu autor).

22	Náhon	—	Zed, kámen
23a	Leďnice mlýna	B74–B83	Body měřené GPS
23b	Mlýn	L84 a 85	Linie
24	Hospodářská stavba		

5.1 Kamenné či betonové konstrukce v původní poloze

Na základě nedestruktivního výzkumu se takto projevila všechna vodní díla a betonový zásobník na turbínu. Jednalo se o relikty plně dochované v ploše se zděnými (v případě zásobníku betonovými) konstrukcemi. V prostoru byly nejlépe dochovány leštírny zrcadel (až do 1 m), méně mlýnská díla (až do 0,5 m) a nejméně pilní objekty (max. 0,3 m).

- Objekt č. 3 se interpretoval jako zaniklý vodní mlýn č. p. 54 (Francův mlýn) (obr. 3), objekt č. 7 byl vyhodnocen jako pozůstatek pily, původně roubené na kamenné podezdívce. Součástí mlýna byly i obytné prostory (plán 1).
- Objekt č. 10 se interpretoval jako relikty pily se zachovalou kamennou strojnou u Gochlova mlýna č. p. 55 (obr. 4). Součástí mlýna byly i obytné prostory (plán 2).
- Objekt č. 11 se definoval jako pozůstatky vodního mlýna č. p. 55, nazývaného Goglův později Gochlův (Gochlmühle), jehož mlýnská prostora navazovala na obytnou část se čtyřmi obdélnými místnostmi přivrácenými k severu (plán 2).

Obr. 2. Relikty zaměřených vodních děl v údolí Kateřinského potoka promítnuté do rektifikované historické fotografie z roku 1958. Výřez letecké ortofotomapy získán ze serveru www.mapy.cz, výřez leteckého snímku z roku 1958 získán z Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu, Pracoviště leteckých měřičských snímků v Dobrušce.

- Objekt č. 16 se interpretoval jako relikty leštírny zrcadel č. p. 56 (obr. 5). U leštírny č. p. 56 musela být obytná funkce opět vyčleněna mimo výrobní prostory pro nedostatečné rozměry stavby. Jižně od leštírny byl zjištěn kamenný objekt bez vazby na vodní zdroj. Jedná se o objekt č. 17, který bylo možné vyhodnotit jako obytnou prostorou (plán 3).
- Objekt č. 20 byl interpretován jako pozůstatky leštírny zrcadel č. p. 58, která spojovala výrobní a obytnou funkci (obr. 6, plán 4).
- Objekt č. 23 byl definován jako pozůstatky vodního mlýna Vogelbmühle čili Foglova, stojícího na místě původní Vogelbrettsäge (Foglovy pily). Tento objekt patrně taktéž slučoval výrobní a obytnou funkci (obr. 7, plán 5).
- Objekt č. 21 byl interpretován dle písemných pramenů jako sádrařský domek s pecí (plán 4).

5.2 Reliéfní tvary s marginálně zastoupeným kamenným materiálem

Takto se v terénu projeví jezy, hráze a hospodářské budovy.

- Objekt č. 8 byl popsán jako jez v zázemí Gochlova mlýna (plán 2).
- Objekt č. 18 byl identifikován jako jez v souvislosti s leštírnou č. p. 58 (plán 4).
- Objekt č. 6 byl interpretován jako relikty ochranné hráze při pile Francova mlýna (plán 1).
- Objekt č. 4 byl interpretován jako hospodářská stavba 10 m západně od Francova mlýna č. p. 54 (plán 1).
- Objekty č. 4, č. 12, č. 13 a č. 14 byly definovány jako hospodářské budovy u Gochlova mlýna. Objekt č. 12 byl z důvodu složitosti situace v reliéfu rozčleněn na tři podobjekty 12a, 12b a 12c. 12a se interpretoval jako kůlna na nářadí při chlévu, 12b se vyhodnotil jako hnojiště při hospodářské budově a 12c byl interpretován jako vlastní chlévní prostora vyčleněná mimo výrobní a obytné prostředí. Objekt 13 se definoval jako další podsklepená hospodářská stavba v SV rohu parcely Gochlova mlýna. Objekt č. 14 byl nalezen mimo vlastní parcelu tohoto mlýna (plán 2).

Obr. 3. Relikty Francova mlýna od severovýchodu (foto autor).

Obr. 4. Relikty technického zázemí pily Gochlova mlýna. Pohled od severu (foto autor).

5.3 Reliéfní tvary s absencí kamene

Takto se projeví pouze rybníky a náhony.

- Objekt č. 5 byl definován jako rybníční dílo s mohutným hlinitým náspem, zachovaným přibližně 100 m SZ od Francova mlýna.
- Objekty č. 1, 9, 15, 19 a 22 jako úzké velmi dlouhé konkávní reliéfní tvary byly v terénu jednoduše definovatelné a interpretovatelné jako náhony. Tyto technické strouhy navázané na tok Kateřinského potoka zachovávaly severojižní směr (obr. 2).
- Objekt č. 24 byl interpretován jako hospodářská budova u Foglova mlýna. Tento se vymyká svou minimální zachovalostí ze skupiny hospodářských budov. Původně dřevěný objekt mohl sloužit jako kůlna na nářadí (plán 5).

6 Analýza prostorových vztahů na parcele

Tato část nedestruktivního výzkumu se zaměřila na zjišťování zákonitostí zástavby řešených parcel a vlivu přírodního prostředí na zbudování vodních děl. Tyto vztahy byly sledovány na podkladě zaměření GPS a terénní dokumentace.

Výsledky tohoto bádání byly poté srovnány s mapou II. vojenského mapování a vojenskou leteckou fotografií z roku 1958.

6.1 Francův mlýn

Zjištěné relikty se rozkládaly na ploše 230 x 175 metrů. Jednalo se o náhon s orientací SV–J. Obilný mlýn s obytnou funkcí, navazující na technickou strouhu okapovou stranou,

se nalézal na jihovýchodním okraji parcely pod strmým svahem o SV–JZ orientaci. Jeho lednice se obracela k jihovýchodu. Deset metrů SZ od budovy mlýna se nacházelo hospodářské stavení, jehož orientace i rozměry se téměř shodovaly s vodním dílem. Mezi těmito objekty procházela přístupová komunikace, dnes lesní cesta, která dále pokračuje k jihu ve směru Gochlova mlýna. Malý rybníček orientovaný SZ–JV se nalézal 106 metrů severozápadně od mlýnského objektu. Směrem k jihozápadu, 70 m od vodního mlýna byla objevena pila o V–Z orientaci. Přívod vody byl řešen nezávisle na vodním mlýnu vlastní retenční nádrží, hrazenou od západu. Lednice vodního díla byla přivracena k jihu, z čehož jednoznačně vyplývá vazba objektu na vodní zdroj okapovou stranou. Zachovalý vstup do objektu pily se přivracel k severu (plán 1).

6.2 Gochlův mlýn

Zachovalé relikty na parcele se nalézaly na ploše 50 x 45 metrů. Přívod vody na vodní díla byl řešen ze severu jedinou nalezenou technickou strouhou o délce minimálně 48 metrů. Vodní hladinu vzdouval již zaniklý jez, orientovaný SZ–JV. Vodní mlýn se nalézal na východním cípu parcely s orientací S–J a lednicí přivracenou k jihu. Pilní mlýn se nalézal 18 m západně od mlýna, původně shodně orientován s mlýnským dílem. Dodnes se dochovala pouze kamenná technická část, která se svou delší stranou orientuje V–Z. Na tuto navazovala pracovní část pily jižním směrem, po níž zůstala zachována pouze nevelká plošina. Lednice tohoto objektu byla zaznamenána jako hluboká obdélná prostora přivracena k východu. Hospodářská budova se nacházela 8 m západně od mlýna o téměř shodné orientaci. Celková délka tohoto objektu dosahovala přibližně 28 m, což výrazně převýšilo délku samotného mlýnského objektu. Druhá hospodářská budova se rozkládala 16 m severně od mlýna, orientována SZ–JV. Dnes již nezachovaná sklepní prostora se nalézala 17 m severovýchodně od mlýnské stavby s orientací V–Z.

6.3 Leštírna č. p. 56

Relikty vodního díla s přilehlým obytným domem byly zjištěny na ploše 30 x 25 metrů. Přibližně 250 metrů severně od této leštírny byla voda z Kateřinského potoku vháněna do technické strouhy, která přiváděla vodu k leštírně. Samotný leštírenský provoz v severní části parcely se svou delší stranou orientoval V–Z. Lednice se k tomuto objektu přimykala od východu, tedy se nalézala při štítové straně stavby. Obytný dům menších rozměrů byl od leštírny vzdálen 7 m jižním směrem. Tato stavba se shodnou orientací jako vodní dílo nebyla bezprostředně vázána na vodní prostředí.

6.4 Leštírna č. p. 58

Pozůstatky vodního díla a malého výrobního objektu se rozkládaly na ploše 50 x 25 metrů. Přibližně 150 metrů severně od jmenované leštírny byla voda vzdouvána jezovým dílem orientovaným napříč tokem od východu na západ. Zde byla voda do technické strouhy vháněna a odtékala hlubokým náhonem až k technické stavbě. Leštírna zaujímala

dominantní postavení na parcele a byla situována při jejím jižním okraji. Svou delší stranou byla orientována severojižním směrem. Od severu se k vodnímu dílu přimykala lednice. Sádrařský domek, respektive pec, se od vodního díla nalézal přibližně 14 m severně.

6.5 Foglův mlýn

Relikty vodního mlýna a zjištěné přilehlé hospodářské stavby se nacházely na ploše 40 x 35 metrů. Voda vtékala do náhonu přibližně 90 metrů severozápadně od vodního díla. Mlýn byl nalezen v jihozápadním rohu parcely, orientován SSZ–JJV, s lednicí přimykající se k objektu od severoseverozápadu. Hospodářská stavba byla od vodního díla vzdálena 12 metrů západním směrem s orientací SZ–JV.

7 Komparace s kartografickými a fotografickými díly

7.1 Stabilní katastr

Pro zhodnocení získaných výsledků byly provedeny výřezy digitálního zpracování císařských otisků stabilního katastru. Výsledná data zjištěná nedestruktivním výzkumem byla porovnáována s tímto pramenem. Stabilní katastr pro zkoumanou oblast vznikl k roku 1838.

Orientace objektů a struktura parcel byla komparací stabilního katastru potvrzena. Pouze u pily na lokalitě Gochlův mlýn se výpověď terénní dokumentace a mapových podkladů výrazně lišila. Především se jednalo o orientaci vodního díla, které je na mapě vyznačeno V–Z směrem namísto zjištěné S–J orientace (viz. obr. 8). Na výřezech jsou zvláště zřetelné objekty, které nebyly nedestruktivním výzkumem zachyceny (obr. 8). Jedná se o spalné objekty hospodářského charakteru u Francova mlýna a leštírny č.p. 58. Lidská činnost následujících desetiletí patrně setřela jejich pozůstatky. Postřehnout nebyl ani neveliký kamenný objekt nalézající se u leštírny č. p. 56, jenž patrně býval sádrařským domkem¹². Parcela Foglova mlýna nebyla ve zkoumaném období doposud zastavěna. Na místě bývalého Foglova mlýna měla dříve stávat Voglbretsäge, čili Foglova pila. Musela být tedy vystavěna mezi léty 1838–1863 (viz obr.8).

7.2 II. vojenské mapování

Analýza prokázala věrné zachycení prostorových vztahů na parcelách, vyjma leštírny č. p. 56, kde patrně došlo k zanesení chybného záznamu vzdálenosti leštírny a obytného domu. Tyto stavby měly k sobě ve skutečnosti blíže. Orientace všech objektů se plně shodovaly se zaměřenými relikty, vyjma pily u Gochlova mlýna. Dále byla zjištěna hospodářská stavba na parcele Francova mlýna (jedná se o tutéž stavbu uvedenou výše), která nebyla zaměřena a zdokumentována. Lokalita Foglův mlýn na tomto mapování taktéž neexistuje.

12) Všechny objekty zpracovávající sádru byly vybaveny šlejfy (srov. KOLEKTIV AUTORŮ, 2005, s. 714–716).

Obr. 5. Relikty leštírny č. p. 56. Pohled od severu (foto autor).

7.3 Historická letecká fotografie

Letecká fotografie z roku 1958 zachycuje vodní díla ve fázi archeologické transformace. Zaměřená data se téměř překryla s objekty na měřickém snímku a výrazně se shodovala v orientaci a rozměrech (obr. 2).

Na snímku v prostoru lokality Francův mlýn byl odhalen kamenný objekt, který nezachytily mapové podklady ani nedestruktivní výzkum. Objekt se pravděpodobně zachoval do současnosti a byl opomenut pro své malé rozměry. Nalézá se přibližně 30 m jihozápadně od mlýnského objektu. Na černobílém snímku je vyznačen ve žlutém kruhu (obr. 2). Relikty stavby by mohly být malým domkem č. p. 59, který přibližně v těchto místech nechal vystavět Michael Schumak k roku 1846 (GABRER, Heinrich, 1993, s. 90). Objekt se nenalézá v žádném z mapových děl. Patrně po svém vystavění brzy zanikl.

8 Studium kontinuity zástavby vybraných vodních děl

Dle obecného předpokladu docházelo k přeložení fungujícího vodního díla spíše výjimečně¹³. Náročnost budování složitého technického zázemí a nutnost hledání příznivých spádů v bezpečné poloze měly zajistit vliv na zachování kontinuity výrobního objektu.

13) Výjimku tvoří objekty, které pracovaly při provozu závislém na přítomnosti určité kvalitní suroviny. Příkladem lze uvést pucherny při malých sklářských hutích. Při vyčerpání zásob dřeva v okolí sklárny docházelo k jejímu přeložení i se stoupou do vhodnější oblasti (PROCHÁZKA, Zdeněk, 2003, s. 6, 133).

Současně dle studie I. Antonína byla oproti dobré komunikační dostupnosti významnější bezpečná a příznivá poloha vodního díla (ANTONÍN, Ivan, 1989, s. 93, 94)¹⁴. Z textu však nevyplývá, zda se tento fenomén neváže spíše na objekty novověkého stáří, kdy lze předpokládat zahušťování sítě vodních děl a hledání nových vhodných poloh.

Nejvýznamnější stavební transformace a modernizace zařízení se na venkovských mlýnech realizovaly v období od 2. poloviny 19. století do 2. čtvrtiny 20. století z důvodů udržení konkurenceschopnosti. Úpravy a přestavby se však děly individuálně a nesystematicky (ŠTĚPÁN, Luděk a Magda, KŘIVANOVÁ, 2000, s. 67–73). Současně od 19. století ve větší míře docházelo ke změnám funkcí jednotlivých provozoven¹⁵.

8.1 Francův mlýn

Dle nedestruktivního a archivního výzkumu parcely Francova mlýna lze předpokládat, že objekt byl v průběhu 20. století přestrojen. Získal čisticí stroje, válcové stolice a Francoisovu turbínu (Vodní kniha soudního okresu Tachov, 40). Ovšem dle charakteru náhonu (ANTONÍN, Ivan, 1989, s. 89–101), reliktů vlastní stavby na parcele a získaných

Obr. 6. Relikty leštiny č. p. 58. Pohled od jihovýchodu (foto autor).

14) Práce je zaměřena na analýzu náhonů vedených z řek či potoků a jejich projevy v krajině. Opomíjí díla při nádržích na dešťovou či „drnovou“ vodu, která mohla pracovat o malé výrobní kapacitě přímo v sídlech.

15) Nejčastěji se patrně jednalo o změnu výstroje objektu. Mnoho hamrů na řece Mži bylo nahrazeno leštírenským, brusírenským či jiným provozem (PROCHÁZKA, Zdeněk, 2003, s. 118–119).

Obr. 7. Relikty Foglova mlýna. Pohled od jihu (foto autor).

archivních materiálů lze předpokládat, že nedošlo k výrazným transformacím polohy vodního díla a patrně ani k jeho zásadním přestavbám z důvodu malých výrobních kapacit.

Tento vodní mlýn byl taktéž vybaven pilou, a to přinejmenším od počátku 18. století¹⁶. Nedestruktivní výzkum skutečně objevil relikt, který lze ztotožnit s objektem pily. Ovšem dle bádání Heinricha Gablera byla nedaleko vodního mlýna vystavěna rámová pila až k roku 1892 (GABLER, Heinrich, 1993, s. 89–90). O jiné pile se tento text nezmiňuje. Je možné, že pila, již uvádí Tereziánský katastr, zanikla v průběhu času a poté byla opětovně vystavěna na shodném místě, o čemž však prameny mlčí.

8.2 Gochlův mlýn

Gochlův mlýn, založený nejpozději do konce 30. let 17. století (SOKA Nepomuk, kniha 354, heslo Petlarn), od druhé čtvrtiny 20. století neprosperoval a upadal. Lze předpokládat, že vodní dílo od této doby nebylo významně přestavováno a modernizováno. Dle nedestruktivního výzkumu je zřejmé, že až do zániku objektu pracovalo v lednici vodní kolo.

Na parcele Gochlova mlýna se dále nalézala i pila vystavěná nejpozději v 18. století¹⁷. V první polovině 20. století se majitel Gochlova mlýna Franc Schönbach počal věnovat především zemědělství a pilařství. Z důvodu udržení konkurenceschopnosti nechal roku 1939 starou pilu strhnout a vystavěl na jejím místě novou (GABLER, Heinrich,

16) Srov. s kapitolou 5.2.1 Francův mlýn.

17) Srov. kapitola 5.2.2 Gochlův mlýn

1993, s. 93). Na základě nedestruktivního výzkumu lze předpokládat, že při přestavbě pilního provozu došlo též k úpravě jezového díla a náhonu, jejichž poloha a charakter působí velmi pokrokově.

9 Závěr

Dle získaných archeologických a archivních pramenů byla zjištěna chronologická i technologická variabilita studovaných vodních děl, které byly postupně budovány od 16. do 19. století po směru Kateřinského potoka. Na základě chronologické návaznosti lokalit a obsazování stále vzdálenějších a složitěji přístupných poloh na jmenovaném toku lze soudit, že objekty leštíren zrcadel a Foglovy pily, vznikající zde od 18. století, nebyly vystavěny na základech starších vodních děl¹⁸.

Nedestruktivním výzkumem lokalit zaniklých po roce 1945 byly zjištěny struktury v zachování materiálové složky, které též indikovaly obecnou funkci pozůstatků staveb. Vodní díla velmi často spojovala obytnou i výrobní složku. Výrazné kamenné reliкty, které představují nejčastěji pozůstatky vodních děl a dalších technických budov, zůstaly zachovány až do současnosti. U pil je takovéto zachování kamene v reliкtech stavby neobvyklé, jelikož z větší části bývaly dřevěné (JÜTTEMANN, Herbert, 1982, s. 68–70)¹⁹. Bylo by tedy vhodné tuto skutečnost ověřit na významnějším souboru pilních objektů zaniklých po roce 1945. Další zaniklé stavby na parcelách bývaly s největší pravděpodobností s vysokým podílem dřeva, v některých případech podsklepené, s kamennou podezdívkou. Zjištění této podezdívky významně napomohlo přesnější identifikaci objektů. Náhony vodních děl a pozůstatky hrází rybníků se nejčastěji projeví jako plné, velmi výrazné reliéfní tvary bez kamenné složky na povrchu současného terénu. Bylo prokázáno, že na základě nedestruktivního výzkumu lze jednoznačně identifikovat vodní dílo složené z polytetických struktur (potok, jez, rybník, náhon, vodní dílo, aj). Současně bez přítomnosti relevantních artefaktů je možné pouze kvalifikovaně odhadnout funkci řešeného vodního díla.

Výzkum prostorových vztahů na parcelách dle zaměření a terénní dokumentace zjistil silnou variabilitu lokalit, slučující v různém poměru schopnost vyhovět náročným požadavkům technického díla a terénnímu reliéfu, do něhož byla stavba vkládána. Struktury se projeví v orientaci náhonů S–J či SV–JZ, vazbě obou pil na tok okapovou stranou, v přivrácení lednic k jihu či jihovýchodu²⁰ a ve vzdálenosti hlavních hospodář-

ských budov na parcelách vodních mlýnů, jež se nalézaly se v rozmezí 8–12 m západně od mlýnské budovy. Je pravděpodobné, že vazba mlýnských děl na vodní zdroj i nedostatek prostoru v úzkém údolí Kateřinského potoka limitovaly možnosti výstavby objektů na parcele, čímž vytvořily zajímavé, avšak nezávazné struktury.

Interpretace zjištěné výzkumem byly na základě kartografického a fotografického materiálu ověřeny a doplněny.

Letecké měřické snímky mají obrovský potenciál při výzkumu objektů zaniklých po roce 1945. Jejich studiem by bylo možné rámcově nahradit nedestruktivní archeologický výzkum tohoto typu lokalit. V terénu by se poté sběr dat soustředil pouze na významné detaily zanikajících staveb, hledání relevantních artefaktů a objektů na snímcích nezachycených.

Nedestruktivní bádání v údolí Kateřinského potoka prokázalo kontinuitu Francova mlýna od 16. století a Gochlova mlýna přinejmenším od 30. let 17. století. V 16. století dochází k významnému rozšiřování vodních mlýnů (ŠTĚPÁN, Luděk a Magda, KŘIVA-NOVÁ, 2000, s. 19). Jejich technologie a stavební podoba se patrně výrazně nelišila od mlýnských děl na sklonku pozdního středověku²¹. Na základě veškerých zjištěných indicií lze předpokládat, že pozice mlýnského díla na parcele Francova mlýna i se svým technickým zázemím se výrazně netransformovala. Bez drobné zjišťovací sondáže však tento stav nelze s jistotou prokázat. Situace na parcele Gochlova mlýna je komplikovanější. A ačkoli lze předpokládat nevýrazné přestavby objektu, nebyly zaznamenány archaické struktury²², na jejichž základě by bylo možné předpokládat stálou pozici stavby na parcele.

Získané postupy a data mohou přispět k postupné tvorbě metodiky výzkumu vodních děl zaniklých po roce 1945. Příspěvek zohlednil specifický charakter lokalit a kontinuitu objektů až do poloviny 20. století. Detailním studiem archeologických, archivních a kartografických pramenů bylo zjištěno chování objektů na parcele a byl vysloven předpoklad o přítomnosti archaických struktur.

Velmi podstatnou a prozatím takřka nezmapovanou problematikou je zacházení se zanikajícími nedosídlenými objekty a jejich pozůstatky ve druhé polovině 20. století²³. Takovéto chování, které ovlivňuje zánikové transformace a zkrsluje archeologické situace (srov. NEUSTUPNÝ, Evžen, 1986, s. 525–549; NEUSTUPNÝ, Evžen, 2007, s. 46–64), lze z různých pohnutek a v různém měřítku očekávat v celé lidské historii. Na základě detailního studia lokalit s významnou terénní i archivní pramennou

18) Na základě archivního a kartografického výzkumu bylo zjištěno, že i Foglova pila, stávající na místě později zbudovaného Foglova mlýna, byla vystavěna až v průběhu 19. století (srov. kap. 5.6.1; obr. 8).

19) Dle H. Jüttemanna by se v řešené oblasti měla nalézat pila typu „A“ (Jüttemann, Herbert 1982, 287, 289, 311).

20) Což však není obvyklé. Při orientaci lednice k těmto světovým stranám dochází k vy-

sychání vodního kola a jeho brzkému zastarávání. Lze však předpokládat, že hluboké údolí Kateřinského potoka tento problém minimalizovalo.

21) Informace Luděk Štěpána z roku 2010.

22) Nejčastěji vedení a charakter náhonu.

23) Nejčastěji boření staveb těžkou technikou, rozebírání stavebního materiálu, artefaktů, atd.

základnou je možné některé procesy odhalit a tyto poznatky aplikovat na starší archeologické situace.

Nedestruktivní výzkum objektů zaniklých po roce 1945 představuje pro archeologické poznání značný potenciál²⁴.

Zjišťovací drobné sondáže mohou ověřit zjištěné skutečnosti a současně přispět i ke zkvalitnění poznatků o vodních dílech a jiných objektech zaniklých v novověku, případně v pozdním středověku.

10 Shrnutí

Archeologickým nedestruktivním výzkumem byla studována 3 mlýnská díla a dvě leštírny zrcadel na vodní pohon na Tachovsku. Bádání odhalilo kontinuitu Francova a Gochlova mlýna od 16. století, přičemž na parcele Francova mlýna byly patrné archaické struktury poukazující na vyšší stáří objektu. Ostatní vodní stavby byly zakládány od konce 18. století.

Výzkumem byly zjištěny struktury v zachování kamenné složky. Na základě nedestruktivního výzkumu lze jednoznačně identifikovat vodní dílo, složené z polytetických struktur (potok, jez, rybník, náhon, vodní dílo, aj). Ovšem bez prezence relevantních artefaktů je možné pouze kvalifikovaně odhadnout funkci řešeného vodního díla.

Zkoumáním prostorových vztahů na parcelách dle zaměření GPS a terénní dokumentace byla zjištěna silná variabilita lokalit, slučující v různém poměru schopnost vyhovět náročným požadavkům technického díla a terénnímu reliéfu, do něhož byla stavba vkládána. Interpretace zjištěné výzkumem byly na základě kartografického a fotografického materiálu ověřeny a doplněny.

Nedestruktivní výzkum objektů zaniklých po roce 1945 představuje pro archeologické poznání značný potenciál. Zjišťovací drobné sondáže mohou ověřit zjištěné skutečnosti a současně přispět i ke zkvalitnění poznatků o vodních dílech a jiných objektech zaniklých v novověku, případně v pozdním středověku.

Příspěvek vznikl s podporou Studentské grantové soutěže FF SGS-2010-43 Proměny sídelních a sociálních struktur jižních a západních Čech v čase dlouhého trvání a grantu „Hledání konkrétních archeologických struktur“ GA ČR 404/08/H007

²⁴ Přehledně o tomto pojednává (Vařeka, Pavel, Balý, Radek, Funk, Lukáš a Lucie Galusová, 2008, s. 102).

11 Seznam použitých zdrojů

11.1 Literatura

ANTONÍN, Ivan (1989): Vodní náhony: Opomíjené antropogenní tvary reliéfu, in: Sborník Československé geografické společnosti. 94 (2): s. 89–102. Praha.

GALUSOVÁ, Lucie (2009): Zaniklá díla na vodní pohon jako objekty archeologického poznání. Diplomová práce na Západočeské univerzitě v Plzni na filozofické fakultě katedry archeologie. Plzeň.

GALUSOVÁ, Lucie (2007): Zaniklý Mašův mlýn, in: Dějiny staveb. s. 201–204. Plzeň.

GERŠLOVÁ, Jana (2003): Průmysl a výrobní řemesla v meziválečném Československu ve světle racionalizace a jejich ekonomických a sociálních důsledcích díl 7. Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. Praha.

GABLER, Heinrich (1993): Petlarn: eine Gemeinde im westlichen Egerland. Welsungen.

JÜTTMANN, Herbert (1982): Wassergetriebene Bauernsäge in Mitteleuropa, insbesondere im Schwarzwald, bis etwa zum Jahre 1850. Dissertation.

KLÁPŠTĚ, Jan (1978): Středověké osídlení Černokostecka, Památky archeologické 69: s. 423–475. Praha.

Kolektiv autorů (2005): Český les: příroda – historie – život. Praha.

MAŘÍKOVÁ, Martina (2005): Středověké mlýny v Českých zemích, in: Mediaevalia historica Bohemica 10: s. 95–108. Praha.

Ministerstvo veřejných prací (1932): Seznam a mapa vodních děl republiky Československé: Stav koncem roku 1930. Praha: Sešit 1–sešit 12.

NEUSTUPNÝ, Evžen (1986): Nástin archeologické metody – An outloné of the archaeological Metod, Archeologické rozhledy 38: s. 525–549. Praha.

NEUSTUPNÝ, Evžen (2007): Metoda archeologie. Plzeň.

PROCHÁZKA, Zdeněk (2003): Sklářství v Českém lese: místopis skláren, brusíren a leštíren – Glasindustrie im Böhmischem Wald: Topographie der Glashütten, Schleif- und Polierwerke. Domažlice.

ŠTĚPÁN, Luděk (2002): Vodní mlýny jako objekty průzkumů, in: Sborník referátů ze semináře Vodní mlýny. Vysoké Mýto.

ŠTĚPÁN, Luděk a Magda, KŘIVANOVÁ (2000): Život a dílo mlynářů a sekerníků v Čechách I. Praha.

ŠTĚPÁN, Luděk, URBÁNEK, Radim a Hana KLIMEŠOVÁ, a kol. (2008): Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II. Praha.

VAŘEKA, Pavel (2004): Archeologie středověkého domu I.: Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. Katedra archeologie, FHS ZČU Plzeň.

VAŘEKA, Pavel a kol. (2006): Dokumentace reliéfních antropogenních tvarů, in: Archeologie zaniklých středověkých vesnic na Rokycansku I, s. 57–59. Plzeň.

VAŘEKA, Pavel, BALÝ, Radek, FUNK, Lukáš a Lucie GALUSOVÁ (2008): Archeologický výzkum vesnic středověkého původu na Tachovsku zaniklých po roce 1945. In: Archaeologica historica. 33: s. 101–117. Brno.

11.2 Použité prameny

Archiv NM, Eichlerova sbírka F, nefoliováno

Národní archiv Praha, fond Ústředí mlýnů Praha, kraj Plzeňský, rok 1936–49, sešit I., karton 11, inventární č. 53.

Národní archiv Praha, fond Ústředí mlýnů Praha, kraj Plzeňský, rok 1936–49, sešit I., úřední korespondence mezi Svazem pro hospodaření s obilím v Praze a ONV v Tachově, 27. července 1946, karton 37, inventární číslo 168.

SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, fond Velkostatek Tachov, Urbář z roku 1555, kniha 99, folio 47.

SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, fond Velkostatek Tachov, Urbář z roku 1666, kniha 104, folio 9.

SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, fond Velkostatek Tachov, Pozemková kniha obce Žebráky z let 1652–1706, kniha 354, záložka Petlarn, nefoliováno.

Jana Platichová

SOA Plzeň – pobočka Nepomuk, Pozemková kniha obce Žebráky 1733–1883, kniha 428, folio 202.

SOkA Tachov, Vodní kniha soudního okresu Tachov.

Tereziánský katastr Český 1970, svazek 3, s. 216.

Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Pracoviště leteckých měřických snímků: číslo užitého leteckého snímku 9496/58, Žebráky.

11.3 Zdroje

URL:<www.mapy.cz> [9.7.2010]

URL:<http://archivnimapy.czuk.cz> [6.7.2010]

Jana Platichová

Studium sídelních struktur a dálkový průzkum Země. Události a trendy v našich zemích

Abstract:

The aim of this article is to outline the main events and processes which have formed the history of aerial reconnaissance in the Czech Republic. From the emerging and modest beginnings of the new method of archaeological prospection in the first half of the 20th century to the time of large landscape projects undertaken in the last two decades. This short but comprehensive contribution can be perceived as a handbook for students of the subject of aerial archeology in its introductory phase.

Keywords: aerial archeology, aerial reconnaissance, archaeological prospection, settlement structures, Czech Republic

1. Úvod

Dálkový průzkum Země je specifickou vědní disciplínou spadající do okruhu tzv. ne-destruktivních metod v archeologii. Mezi jeho primární cíle patří vyhledávání, evidence a dokumentace archeologických památek a jejich formálních a prostorových atributů. Jejich syntéza pak logicky ústí ve formulování teoretických otázek, které řeší archeologie.